

УДК 69.059.25:93 (477) (045)

Ізуїта Д. П.

магістрант, Національний авіаційний університет

Дорошенко Ю.О.

д.т.н., професор, Національний авіаційний університет

ПЕРЕДУМОВИ РЕСТАВРАЦІЇ АРХІТЕКТУРНИХ АНСАМБЛІВ ОБОРОННИХ СПОРУД СТАРОДАВНІХ УКРІПЛЕНЬ МАЛИХ ІСТОРИЧНИХ МІСТ УКРАЇНИ

Анотація: у статті проаналізовано передумови реставрації архітектурних ансамблів оборонних споруд стародавніх укріплень малих історичних міст України.

Ключові слова: реставрація, оборонні споруди, історичне місто.

Постановка проблеми. Активне нове будівництво в містах України призвело до руйнування історично сформованих структур міста, до знищення історичної забудови та цінних пам'яток архітектури. Незважаючи на незадовільний стан, ці міста сьогодні мають великий туристичний та рекреаційний потенціал, необхідний для створення гармонійного життєвого простору та для стимулювання економічного розвитку історичного міста. У багатій історико-архітектурній спадщині України одне з визначних місць належить саме пам'яткам оборонної архітектури – фортецям, замкам, оборонним храмам, міським укріпленням. Фортифікаційні пам'ятки є унікальною областю архітектури, особливо ті, що є одночасно і цінним археологічним надбанням. Такі об'єкти потребують застосування певної методики під час їх вивчення з можливістю подальшої реставрації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сучасних проблем реконструкції проведений В.А. Лавровим, В.О. Кодіним, М.М. Андросовим, Л.В. Андрєєвим, Ю.В. Ранінським, А.А. Давидовою. Питаннями реконструкції і пристосування пам'яток архітектури і містобудування України займалися О.В. Заварова, В.О. Заболотний, О.П. Олійник, О.М. Годованюк, Є.Є. Водзинський.

Мета дослідження. На основі ретроспективно-пошукового аналізу з'ясувати передумови реставрації архітектурних ансамблів оборонних споруд стародавніх укріплень малих історичних міст України (на прикладі, міста Володимир-Волинського).

Основна частина.

Оборонним спорудам відводилася провідна роль під час планування міст і містечок. Серед оборонних споруд особливе місце займають фортеці. Вони

першими відбивали ворожі напади й останніми підкорялися завойовникам. Оборонне будівництво було найпрогресивнішим з погляду функціональності архітектури, єдності форми і конструкції, реагувало на всі новації у військовому мистецтві. Водночас з чинниками утилітарності значну роль відігравали естетичність та функціональність, адже пам'ятки оборонного зодчества відображають героїчне минуле народу, здійснюючи зв'язок часів і поколінь, саме тому пам'ятки оборонного зодчества були і залишаються повноцінними творами мистецтва архітектури. В епоху Київської Русі перші фортифікаційні споруди були дерев'яними і являли собою складні системи із заповнених землею дерев'яних зрубів, на яких височіли фортечні стіни і частоколи; укоси валів нерідко посилювалися конструкціями з сирцевої цегли і колодами. Всі наші уявлення про оборонну дерев'яну архітектуру склалися завдяки літописним джерелам, археологічним розкопкам і дослідженням рідкісних зразків дерев'яних споруд, залишків валів і ровів, що збереглися до теперішнього часу. У типології більшості давньоруських городищ лежить розпланування укріплень і їх зв'язок з місцевим рельєфом.

Розрізняють такі городища: мисові, укріплені валом з напільного боку; мисові, укріплені валом по периметру; острівні; поселення, укріплення яких не залежить від рельєфу – круглі, напівкруглі “ волинського типу” (поєднання прямолінійних та криволінійних у плані валів).

Одночасно з рельєфом на вибір місць для нових поселень впливало їх тяжіння до водоймищ – рік, озер – як до шляхів сполучення і джерел водопостачання. Звідси намагання розмістити поселення на підвищених ділянках берегів річок, прикладом може слугувати Хотинська фортеця, що височіє на скелястому березі Дністра. Особливо часто зустрічається варіант розміщення фортеці на мисі, створеному рікою та її притоками, де природними перепонами місто захищалося з двох, або ж трьох боків, а з напільного, незахищеного боку зводилися штучні захисні споруди – рови та вали [2].

Таким чином, природний ландшафт (рельєф місцевості, водні поверхні, лісні масиви та інші зелені насадження) являються одним з визначних факторів формування планування та забудови як центрального ядра міста, так і його окремих елементів.

Вивчення пам'яток архітектури відповідно до трьох основних складових архітектури може проводитися в історичному, мистецтвознавчому і технічному аспектах. Історичний аспект дозволяє, перш за все, розкрити зміст архітектурного твору, мистецтвознавчий - його художню форму, а технічний – конструктивну [3]. Повністю оцінити закладену в творі зодчества інформацію можливо тільки при комплексному вивченні, що враховує всі три аспекти проблеми.

Вітчизняним аналогом може слугувати реконструкція частини батуринської фортеці-цитаделі, що є частиною Національно - культурного заповідника "Гетьманська столиця". Оригінальної цитаделі не залишилося, в 1708 році вона була повністю зруйнована. Батуринська фортеця складалася з зовнішніх міських земляних укріплень з частоколом і цитаделі (замку), де знаходилася резиденція гетьманів. Сучасна реконструкція має такі ж розміри, як і цитадель часів козаків.

Закордонним аналогом може слугувати реставрація міста Мозиря, (Республіка Білорусь), що охоплює найбільш важливу частину історичного центру. Головною особливістю історичного центру Мозиря є збережена планувальна структура XII ст. з унікальним ландшафтом, який підкреслює пагорб "Городища стародавнього Мозиря" (рис. 1).

Рис. 1. Городище на «Замковій горі» в місті Мозирі

Це археологічний заповідник, який охороняється державою і накладає на територію певні обмеження щодо ведення містобудівної діяльності. Декорація дерев'яної старовинної фортеці, вибудована на верхньому плато пагорба до 850-річчя міста, імітує втрачені фортифікаційні споруди, позначаючи місце формування Мозиря. В цілому цю частину історичного центру планується перетворити на справжній історико-етнографічний комплекс.

Як приклад вирішення проблеми реставрації - пам'ятка арх. IX-XVI ст. земляні вали замку у місті Володимир-Волинському (рис. 2).

Рис. 2. Земляні вали. Фото приблизно 1920-ті роки

Давньоруські вали — це унікальна археологічна пам'ятка. Значення її у теперішньому вигляді для історії загалом, та історії Волині взагалі безцінне. Дитинець давнього Володимира належить до укріплень „волинського типу”, має оригінальну форму, надану йому штучно - проміжну між колом та квадратом. Потужні вали підносяться в північній частині дитинця на шість

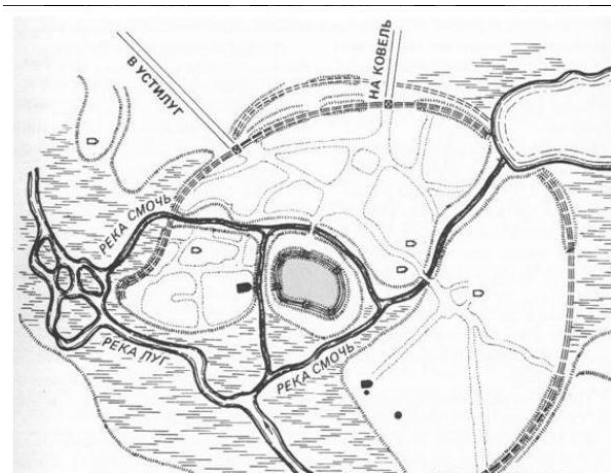

Рис. 3. План Володимира в період княжої доби

метрів а в південній – на вісім. Розмір майданчика 150 метрів завдовжки і 80 – 100 метрів завширшки. Його загальна площа сягає 1,5 га. Дитинець був укріплений валом та ровом, заповненим водою (рис. 3). В'їзд знаходився з північного боку. Ймовірно, існував ще додатковий невеликий прохід з південного боку, від річки Луги. В середині XVI ст. він був досить великим. З описів відомо, що замок мав 5 веж і 70 городень у 1545 році, а 71 городню - в 1552 році.

При будівництві укріплень наші предки намагалися використовувати міцне, довговічне дерево, що довго не гнило – дуб. Ймовірно саме з дубових колод були складені стіни Володимира. Картографічні матеріали свідчать, що вали окольного міста були потужні, а з північного, найбільш заболоченого боку, проходило навіть дві лінії паралельних валів і ровів. Розвитку міста сприяло вигідне географічне розташування – воно постало на перетині сухопутних і водних торговельних шляхів, зокрема, знаменитого шляху „із варяг у греки”, який з'єднував країни Північної Європи з Середземномор'ям. Про це свідчать знахідки археологів, серед яких чимало предметів із Візантії, країн Близького Сходу та Західної Європи. У наш час Володимир-Волинський знаходиться на перетині важливих інфраструктурних сполучень і це сприятиме тому, що туристи зупинятимуться відвідати відновлене городище. Втративши своє стратегічне значення як фортифікаційна споруда, городище Володимир-Волинського має зайняти гідне місце в сучасному житті суспільства і держави, як унікальний туристичний центр.

Аналіз даної частини історичного центру дає змогу виділити такі основні проблемні аспекти:

- порушення режимів зон охорони;
- забудова територій навколо пам'ятки, яка не підтримує історичний статус пам'ятки як історичного центру міста (господарські та житлові забудови);
- втрата історичної функції центру.

Сучасний стан пам'ятки потребує реставраційних робіт, інакше процес руйнування стане незворотнім.

У процесі натурного обстеження території городища, виявлено низький рівень благоустрою. Територія сильно заросла деревами і кущами, які

порушують сприйняття дитинця як фортифікаційної споруди, руйнують земляні вали.

Ступінь збереження самих валів неоднорідний (рис. 4). Можна виділити чотири стадії:

- 1) максимальне збереження геометрії валів;
- 2) незначні втрати об'єму;
- 3) руйнування верхньої частини та схилів;
- 4) земляні вали повністю втрачені. Відсутність поверхні земляних елементів.

Методи реставрації земляних валів:

1. Вирівнювання поверхні до правильної форми у місцях максимального збереження валів;
2. Консервація верхніх пошкоджених частин;
3. Консервація ґрунтом повністю зруйнованих валів із збереженням форми валів, яка дійшла до сьогоднішнього часу.

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду свідчить про те, що основні передумови реставрації архітектурних ансамблів оборонних споруд можуть бути створені лише у наслідок комплексного вирішення проблематики сучасного використання пам'яток. Отже, виходячи з сучасного стану земляних валів та забудови можна запропонувати такі рекомендації щодо реставрації з метою відновлення історичного середовища в межах території дитинця.

1. Нейтралізація негативного впливу дисгармонійної та функціонально недоцільної забудови.

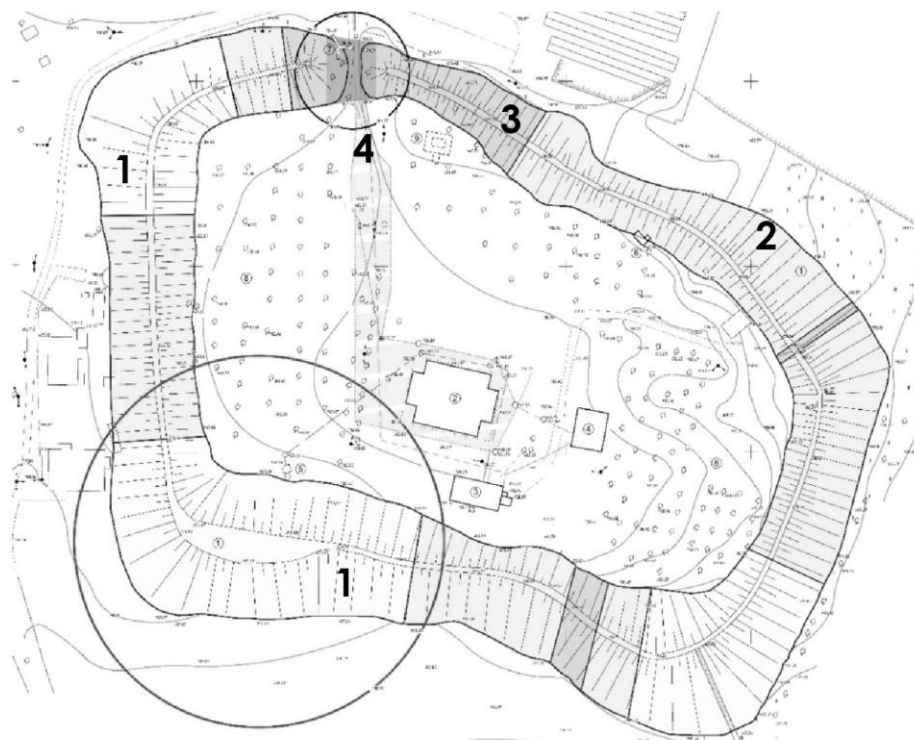

Рис. 4. Топографічна основа пам'ятки археології

2. Максимальне збереження сучасної геометрії валів з ремонтом пошкоджених та повністю втрачених частин і елементів. Реставрація повинна давати можливість подальшого археологічного дослідження (внутрішньої частини валів, оборонних споруд). Розвиток та реставрація земляних валів, що служать центром композиції міського архітектурного ансамблю Володимир-Волинського, визначатимуть власне лице та імідж міста у системі міжнародного туризму.

3. Органічним продовженням теми давнього дитинця стане відтворення брами та елементів наріжних веж та прясел дерев'яних стін на поверхні валів. Вежа має відігравати роль оглядового майданчика та міської доміанти. Ці заходи повинні базуватись на повноцінних археологічних обстеженнях об'єкту.

4. Найкращим способом збереження і подальшого використання археологічної спадщини на даній території є створення археологічного музею під відкритим небом з експонуванням решток забудови. Найпоширенішою сьогодні й відпрацьованою в усіх відношеннях формою збереження та реставрації старовинних зразків фортифікаційної архітектури є автономні музейні комплекси історичного, історико – краєзнавчого, художнього профілів, створювані на заповідних історико – архітектурних територіях [1].

Комплекс робіт реставрації, проведення нових наукових досліджень дають змогу в майбутньому відкрити новий історичний комплекс, який не має аналогів на Волині. В проекті реставрації є пріоритетні аспекти діяльності: науковий (археологічні дослідження дитинця та околиць дозволять вирішити низку питань пов'язаних з проблемами виникнення перших поселень на території Володимира-Волинського, переростання їх у місто, визначення його ролі у структурі міського простору IX – XVI ст., встановити час і обставини спорудження замку), культурно-освітній (реалізація проекту створить тут новий оригінальний музейний комплекс), соціальний (реалізація проекту сприятиме формуванню недержавного сектору у галузі науки та культури), міжнародний (Володимирська фортеця впродовж 350 років була матеріальним втіленням державної влади Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, князівства Литовського).

Висновки. Сформовані у статті рекомендації можуть стати основою для розробки більш детальних проектів реставрації міського середовища, які, в разі їх реалізації, підвищать рівень комфортності, соціокультурних та художньо-естетичних якостей історичного простору міста. Крім того, доречним стане включення оновленого історичного середовища до туристичної інфраструктури Волинської області, що сприятиме популяризації історичного надбання міста Володимиро-Волинського.

Список використаних джерел

1. Бевз М. В. Історичне місто як об'єкт збереження і регенерації // Проблемы теории и истории архитектуры. Одеса. - Астропринт, 2007. - 105 -119 с.
2. Кодін В. О. Конспект лекцій з дисципліни «Основи реконструкції історичних міст». - Х.: ХНАМГ, 2007. - 63 с.
3. Кодін В.О. Основи реконструкції історичних міст. Навчальний посібник. /В.О. Кодін– Х.:ХНАМГ, 2009. – 172 с.

Аннотація

В статье проанализированы предпосылки реставрации архитектурных ансамблей оборонительных сооружений древних укреплений малых исторических городов Украины.

Ключевые слова: реставрация, оборонительные сооружения, исторический город.

Abstract

The preconditions for the restoration of architectural ensembles of defensive structures of ancient fortifications of the small historical cities of Ukraine are analyzed in the article.

Keywords: restoration, defensive structures, historical city.

D.P. Izuita, Y.O. Doroshenko

Preconditions for the restoration of architectural ensembles of defensive structures of ancient fortifications of small historical cities of Ukraine (based on the example of Volodimir-Volynsky)

УДК 721.012:711(045)

Качура В. В.

*Магістрант кафедри архітектури
Національного авіаційного університету*

Дорошенко Ю. О.

Д.т.н., професор, ННІАП НАУ

**ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНОПОЛІСІВ У КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗОНИ ВІДЧУЖЕННЯ
ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ АЕС**

Анотація: стаття присвячена основним напрямкам відновлення господарського використання зони відчуження Чорнобильської атомної електростанції (АЕС). Акцентується увага на тому, що дані напрямки